

I 37
1928 4

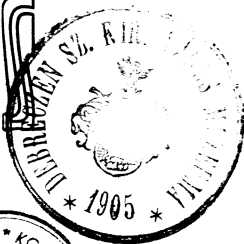
E 227 / 6

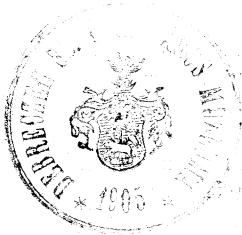
DR. SZENTPÉTERI KUN BÉLA

AZ ÁLLAMHOZ VALÓ VISZONYUNK FŐKÉRDÉSE.

22

A budapesti theologiai tanárok 1928 januári konferenciájának rendezői felkérték szerzőt „Az államhoz való viszonyunk főbb kérdései“ címmel előadás tartására. E felkérés folytán 1928 január 11-én délután tartott konferencián mondta el az itt következőket:

Az államhoz való viszonyunk főbb kérdéseiről teljesen tudományos, a történelmi fejlődést és a fennálló helyzetet boncoló és bíráló, más országok tanulságaival egybevető előadást tartani jó volt ezelőtt — mondjuk — tíz esztendővel. De most a jövőre kell vetni a tekintetünket és azt keresni, hogy a bekövetkezett és még bekövetkező változások közt e viszony kedvező, vagy legalább kevésbé kedvezőtlen alakulása érdekében mit lehet és mit kell megtennünk. Ebben a vonatkozásban pedig nincsenek „főbb kérdései“ az egyházhoz való viszonyunknak. Egy kérdés van csupán, amely ugyan talán a nagyobb rész előtt nem látszik aktuálisnak, amely azonban alighanem rövidesen zörgetni fog minden, hazájáért és egyházáért aggódó ember lelkének ajtaján; ez az egy kérdés: vajjon az állammal egybeolvadás útján fogunk-e tovább menni, vagy a szétválasztás jövője vár reánk. Vagyis az államhoz való viszonyunk kérdése, úgy amint ma érdekel bír, nem jogi, hanem politikai kérdés, amellyel tehát nem is az egyházjog tudóinak, hanem az egyházpolitikusoknak kell elsősorban foglalkozniok. Ezért nem is érzem magamat a kérdés tárgyalására illetékesnek, de tán a vizsgálódás helyes szempontjára rámutatni nem árt.

Miért fordult ez a kérdés inkább jogiból elsőrenden politikaivá? Azt hiszem, nem kell nagyon magyaráznom. Az utolsó hatvan-hetven esztendő az egyház és állam közötti viszony tekintetében óriási változást hozott az egész európai kontinensen. Azok a nagy államesemények, amelyek, mint

a német és olasz egység létrejötte, Franciaország-
nak köztársaságul berendezése, a pápai állam meg-
szűnése, a hatalmi viszonyokban új helyzetet hoztak
létre, az egyházakat sem hagyták érintetlenül.
Az állami szuverenitás minden következesének
levonására törekvő irányzat eljutott mihozzánk is
és a házasságkötésnek, a házassági perekben ítél-
kezésnek, meg az anyakönyvezésnek az egyházak
kezeiből kivétele, de legkivált az általános vallás-
szabadság elve címén a keresztyén egyházak köré-
ből kiválasznak megengedése ugyan gyökeres válto-
zást idéztek elő nálunk is az egyházak helyzetében.

Még gyorsabb tempóju lett a viszony átalaku-
lása századunkban, amelynek már első évtizedében
megindult a szeparációs törvények alkotása, a
nagy világháború pedig, vagy inkább a nyomában
jött összeomlás olyan változásokat eredményezett,
aminőkre aligha gondolt valaki. Nem szólva az
oroszsországi egyház- és vallás-üldözésről, a csá-
szári Németországnak köztársasággá alakulása
az egyházfelségjogot bíró egyes államok alkotmá-
nyának s ezzel az egyházak helyzetének változását
hozta magával. A Habsburg-monarchia darabokra
szét és kiosztása szintén óriási változás magában
véve, az államforma átváltozása és az utódállá-
mok többjében az egyházhoz való viszony nem
Habsburg-szellemű irányításának figyelembevétele
nélkül is. A haladás iránya az európai kontinens
nyugati részén általában az egyház és állam
szétválása, ha nem is éppen amerikai modorban,
de mindenesetre a fennálló kötelek mind erő-
teljesebb bontogatásával.

Ebben a bontogatásban segít a római katho-
likus egyház is. Nemcsak azzal, hogy olyan helyen,
ahol a viszony ránézve nem kedvezőbb, a szepa-
ráció mellé áll, hanem sokkal inkább azzal, hogy
a világ feletti uralom kérdésében a középkor folya-
mán kifejtett elveit fenntartván, ahol alkalom nyílik,
azokat érvényesíteni törekszik, ahol pedig nincs
alkalom, meg nem hátrálva, legfelebb bizonyos
engedményeket téve, adott esetben az államhata-

lom részéről nemcsak visszautasításnak, de olykor visszatorlásnak is teszi ki magát. A kánonjogi kódex, ha nem 1917-ben hirdettetett volna ki, amikor egész Európának más baj miatt főtt a feje, egészen bizonyosan alapos megvitatásban s talán erőteljes visszautasításban részesült volna éppen a világi hatalmat érdeklő részei miatt. Így, mondhatni észrevétlenül lépett életbe, a maga kétségkívül nagyon tiszteletreméltó és nagyon következetes elvi alapon álló tételeivel hirdetve a római katholicizmusz változatlan tanítását arról, hogy az egyházat érdeklő ügyekben csak maga az egyház rendelkezhet s minden más tényleges állapotot mihelyt csak lehet meg kell szüntetni. Valóban a legutóbbi napokban olvashattuk, hogy a római kúria törekvése az egyes uralkodóknak tulságosnak talált mértékkel engedett jogokat új konkordátumok kötésével csökkenteni. S hogy a római katholicus egyház a tradíciók minden ápolása mellett is mennyire nem köti magát a történelmi kapcsolatok lehető épen tartásához még olyan helyeken sem, ahol pedig a történelem az ő javára szól, s mennyire igyekszik még ilyen helyeken is, hogy amint csak lehet a ránézve legkedvezőbb és elvi álláspontjának legmegfelelőbb pozíció elfoglalására, azt volt alkalmunk tapasztalni éppen Magyarországon az utóbbi években, az ugyan magyar törvényhozá-i intézkedés folytán nem gyakorolhatott legfőbb kegyúri jog teljes figyelmen kívül hagyásában.

Mindezeket csak azért említem fel, hogy megvilágítsák azt a tételemet, mely szerint amint egész Európában, úgy Magyarországon sem lehet, s amint a közéletviszonyok egész tömegében, úgy az egyház és állam közötti viszony tekintetében sem, a régi mérleg helyreállítását várni. Újak az erőviszonyok, amelyek közt élünk, szükségképpen új lesz azok eredője is. Ha megcsonkított hazánk, amint hisszük, rövidesen feltámad, nagyon valószínűtlen, hogy Horvátországotul támadna fel, — s a maga egészében új életre kelve is aligha fog párosulni Ausztriával, melynek a régi nagyságban

újraalakulása egyenest a lehetetlenségek országába utalható. Szóval, akármilyen erősen hisszük Magyarország feltámadását, bizonyára nem hisszük, és talán nem is kívánjuk, pontosan a háború előtti idők nem éppen romolhatatlan testében való feltámadást. Már pedig ha a feltámadás csak Magyarország feltámadása s nem egyszermind a régi Hab-burg-monarchia feltámadása lesz, ez a változás az erőviszonyokban mindenesetre a mi javunkra szól. Csak a pusztá számok is megmutatják. Az egész osztrák-magyar monarchiában a lakosságnak tizedrészét sem tették a két evangéliomi hitfelekezethez tartozók. Ezzel szemben a tulajdonképeni Magyarországon, tehát Horvát-Szlavonországek nélkül, a lakosságnak több mint egy ötödrésze tartozott ezekhez a hitfelekezetekhez. Igaz, hogy most a Csonka Magyarországon számarány szerint még kedvezőbbnek látszik a helyzet, mivel most a lakosságnak valamivel több, mint negyedrésze tartozik az evangéliomi egyházakhoz és mi reformátusok magunkban is felül vagyunk az ötödrészen. Ám ezzel szemben áll, hogy Csonka-Magyarországon a római katolikusok számaránya is nagyobb, mint Egész-Magyarországon, s ennek folytán a római katolikus egyház, mint amely a lakosságnak majdnem kétharmadrészét foglalja magában, nyomatékosabban hivatkozhatik többségi voltára mint Egész-Magyarországon, úgy, hogy Csonka Magyarország és Egész-Magyarország közötti számviszonyok így nagyjából körülbelől kiegyenlítik egymást, míg a volt kettős monarchiához képeest egyaránt kedvezőbb helyzetet mutatnak számunkra. Itt természetes az ellenvetés, hogy a kettős monarchia fennállása alatt is önálló és külön állam volt Magyarország, amelynek különösen a vallás ügyekben semmi köze nem volt az osztrák császársághoz. Ez így van, de nem szabad elfelejteni, hogy az erőviszonyok számbavételénél nem a jogi, hanem a tényleges helyzetet kell számításba venni s az nem lehet kétséges senki előtt, hogy egy erősen római katolikus uralkodó, ha egyutta legy

tulnyomó többségében római katolikus vallású államnak is uralkodója, a maga egyházának javára és a másíknak rovására akkor is erőteljesebben járhat el, ha a két állam közötti közös intézmények — diplomácia, katonaság — nem járulnak hozzá az amúgy is többségben levő egyház hatalmi pozíciójának itt is szilárdítására.

Az is egészen nyilvánvaló, hogy akkor, amikor a mostani kiségitő állami rendből majd valamikor áttérünk egy végleges berendezkedésre, az a tényező, amely az állami legfőbb hatalomnak birtokosává leend, nem csupán személyes rokonszenve és érzelmei szerint fog az egyházakat illető kérdésekben állást foglalni, hanem annak a segítségnek a mérlegelésével is, amelyre uralmának létesítése vagy megszilárdítása tekintetében azok közreműködése útján számíthat. Ebben a vonatkozásban a római katolikus egyház, mely úgy szervezete, mint a tömegek megmozgatására való képessége folytán eféle segítség, vagy akadályozás tekintetében sokkal alkalmasabb, bizonyára előnyben lesz feletünk, de annak idején nekünk is résen kell lennünk avégből, hogy ha nem áll is módunkban, vagy nem akarunk is ilyen irányban előtérbe állva előnyökhöz jutni, legalább mások a mi rovásunkra jogosulatlan előnyökhöz ne jussanak. Ki tudja mikor következnek állami életünkben újabb változások? A mai helyzet ránk nézve annyiban jó, hogy nemcsak szinmagyar mivoltunk nem szúr szemet a hatalmon levők előtt, de az államfőnek református vallású volta bizonyos mérsékletre inti azokat is, akik különben szívesen fordúlnának hevesen a reformált egyházakkal szembe; ezt a viszonylag nyugalmi időszakot tehát nagyon fel kellene használnunk arra, hogy egyházunk jövő nyugodt életének biztos alapjait lerakhassuk s előké szülhessünk arra a változásra, mely új állami életünk végleges berendezése alkalmával az egyházunkat érdeklő kérdésekben is előreláthatóan bekövetkezni fog. A törvényhozásnak, vagy általában valamely nagy társadalmi szervezet élete irányításá-

nak tudománya éppen abban áll, hogy kutassa ki a társadalmi haladás irányát, ez alapon állapítsa meg a várható változásokat, s ezek közül azoknak, amelyek elkerülhetetleneknek mutatkoznak, még ha nem szívesen látottak is, az útját oly módon egyengesse, hogy az átalakulás a régi rendből minél több jónak a megtartásával s minél kevesebb rombolással menjen végbe.

Természetesen az egyház és állam közötti viszony kérdésénél ennek a feladatnak a teljesítése különösen sok nehézséggel jár. Nemcsak azért, mert a haladás útjának a megtalálása is bizonytalan s a más országokban hasonló fejlődés alkalmával tapasztalt sikeres eljárás sem biztat mindig eredménnyel, hanem különösen azért is, mert éppen ennek a kérdésnek eldöntésénél annyi sok koefficiens működik közre, hogy alig lehet két egymással azonos viszonyok közt élő államot találni. Az illető állam nemzetközi súlya, főhatalmának befelé ható ereje, nemzeti egysége vagy tagoltsága, lakosságának művelődési foka és vallásosságra való hajlama, vallásfelekezeti egysége vagy megoszlása mind olyan tényezők, amelyek egyébként hasonló viszonyok közt is jelentékeny különbségeket hoznak létre. Kiváltképpen a vallásfelekezeti arányszámok tekintetbevétele meggyőzhet mindenkit arról, hogy mi nem vehetjük mintául sem azokat az országokat, amelyekben többség, sem azokat, amelyekben elenyésző kisebbség a mi vallásunk követőinek a száma. Olyan államot, amelyben tényleg uralkodó helyzetben levő s abszolút többséget tevő római katolicizmussal szemben olyan nagy számú reformált vallású álljon, mint nálunk Magyarországon, nem igen találunk, és azért tisztában kell lennünk azzal, hogy ha a jövő útja a szeparáció felé viszen, ez nálunk minden más eddig látottól különböző módon fog végbemenni, mint ahogy egyházainknak az államhoz és egymáshoz való viszonya eddig is a történelemben önnálló úton fejlődött.

Ebből viszont az következik, hogy az össze-

hasonlító jogtudománynak, amelynek a törvényhozás előkészítésénél egyébként felbecsülhetetlen jelentősége van, éppen a tárgyalt kérdés vizsgálatánál viszonylag kevés hasznát lehet venni. Itt inkább arra van szükség, hogy a magunk erői és magunk képességei teljes és pontos felmérésével, valamint általán a hazai viszonyok kérdésünket érinthető minden részének tökéletes megismerésével, tartsuk magunkat készen minden eshetőségre.

Félreértések kikerülése végett hangsúlyozni kívánom, hogy a magam részéről az egyház és állam teljes szétválasztását éppen nem tartom az óhajtható eszményképek közé sorozhatónak. Sőt a célnak egyenest azt tartanám, hogy a szerintem elkerülhetetlenül ebben az irányban való fejlődést úgy lehessen vezetni, hogy a szétválás a legszükségesebb mértéken ne menjen túl, vagyis az egyházak, ha nem lesznek is az államhatalom részesévé tett intézmények, ne tekintessenek azért pusztá magántársaságoknak s a vallás, ha nem is alapja a jogok bírhatásának, ne válják sohasem az állam szempontjából pusztá magánüggé. De azt is ki kell jelentenem, hogy egy mérsékelt szétválasztás megvalósítását evangéliumi egyházaink szempontjából károsnak egyáltalán nem tartanám.

Ami a felekezeti viszonyokat illeti, azok tekintetében a mérsékelt szeparáció csak javunkra szolgálhatna. Azzal tisztában kell ugyanis lennünk, hogy hasztalan hoznak akárhány új törvényt az 1848-i törvényben kimondott egyenlőség megvalósítására és végrehajtására, ez az egyenlőség az állami gépezetbe beépítettség rendszere mellett sohasem valósul meg, mert az egyenlőségnek ellene áll a történelem és a tényleges helyzet tehetetlenségi törvénye egyaránt. Hiszen ha arra kerül sor, igen szépen kitudják mutatni — amint ezt nem régiben is tapasztaltuk, állami tényezők közreműködésével — még azt is, hogy az állam anyagi támogatásából már is többet kaptunk, mint amennyi az egyenlő elbánás szerint nekünk jár.

Ha végignézünk hazánk vallásügyi történeté-

nek utóbbi korszakán, nem kell tulságos éles szem annak a meglátásához, hogy míg az evangéliumi egyházak az állami támogatásnak újabb- meg újabb területeken elfogadásával mind nagyobb mértékben csökkentették önnállóságuk erejét és a régi szabad és független szegénység állapotát felcserélték a szükös megélhetés alávetettségével, addig a római katolikus egyház nemcsak célul tűzte az egyház hierarchiai szervezetének sérelme nélküli katolikus autonómiát, de legalább bizonyos vonatkozásban és ezidőszerint, meg is tudta valósítani. Vagyis mi holmi apró ellenszolgáltatásokért feladtuk öseinktől féltve örözt autonómiánkat, római hitű testvéreink pedig biztosítani tudták egyházuk számára, helyzete minden ros-zabodása nélkül, az ügyeiben önnálló rendelkezés állapotát. Természetesen azt, hogy római katolikus testvéreinknél az egyházi szervek kiválasztá-sa maga az egyház illetékes tényezője részéről történjék, éppúgy helyesnek tartom, mint azt, hogy mi magunk szemeljük ki a magunk szabályai szerint a magunk egyházi szerveit; csupán arra kívántam rámutatni, hogy a köteléknek egyik oldalról oldozása, másik oldalról szoroson fenntartása az egyenlőségi elvnek nem a megvalósítása felé viszen.

Azt, hogy az állammal való összeforrottság megszüntetése a kálvinista gondolatvilágtól nem idegen, nem kell bizonyítanom.

De ami illeti magyar reformált egyházunk életét, erre nem rejt-e magában veszedelmeket az államra rátámaszkodás állapotának esetleges megszüntetése?

Itt természetesen az állami támogatás elmaradásának lehetőségét kell szemügyre venni, hiszen ezenfelül alig van olyan előnyünk, amelynek a szeparáció folytán elvesztéséért aggódnunk kellene. Viszont igaz, hogy az állam anyagi támogatásának elmaradása egyházunk életében mondhatni minden szakában érezhetővé válnék. Anyagi eszközök nélkül sem egyházunk intézményeit fenn nem tart-hatjuk, de még egyházunk legszorosabb feladatainak végzésére szükséges szervekről sem gondoskodhatunk, sem pedig az egyház hova inkább

nagyobb számú létfeltételéhez tartozó szociális feladatainak teljesítésére nem lehetünk képesek. A kérdés tehát mindenestre az, vajjon az állam anyagi támogatásának elmaradása képtelenné tesz-e bennünket létfeltételeink megvalósítására? Mert ha igen, a szétválasztás ellen is teljes erővel küzdenünk kell. Ha az állami segítség elmaradása a pusztulást jelenti, akkor mégis csak jobb akár az elnyomottság és hátratedtség állapotában fennmaradás, mivel a tengődve élésből még remélhető erőre kapás, az életképesség megszűnése ellenben társadalmi intézményeknél rendszerint a teljes megsemmisülést jelenti.

Köztudomású, hogy az evangéliomi egyházak Magyarországon az államnak semmiféle támogatását nem élvezték majd negyedfélszáz esztendőn keresztül. Nem is kértek ilyet, örültek, ha az állami hatalom nem vesz róluk tudomást és engedi hitelveiket és szervezetüket szabadon hirdetni és fejleszteni. Csak a sokszor emlegetett 1848. évi 20. törvénycikk mondta ki, hogy e hazában levő bevett vallásfelekezetek egyházi és iskolai szükségletei közálladalmi költségekből fedeztessenek. Csak ekkor, 1848 nyarán, indultak tárgyalások az állam meg a nem római katolikus keresztyén vallásfelekezetek között a segélyezés módja és mértéke tekintetében, és csak az alkotmány helyreállítását követő időkben, tehát pontosan 350 esztendővel a reformáció kezdete után, történt gondoskodás az evangéliomi egyházak állami segélyezéséről. Hatvanötezer forint évi segély vétetett fel az állami költségvetésbe a református, harminchatezer az ágostai hitvallású egyház támogatására, és ez az összeg egy negyed századon át legfeljebb annyi változás alá esett, hogy egy időn át ennél is kevesebb volt. Jól tudom, hogy ez a hatvanötezer forint többet ért akkor, mint százharmincezer arany korona, de azért mi volt az ahhoz az összeghez képest, amelyre, mint céljaink érdekében kívánt támogatásra mai mértékünk szerint szükség volna.

Igaz, hogy ehhez a segélyhez nemsokára jött aztán iskoláink ügyének felkarolása. Középiskoláink

ügynevezett fenntartási államsegélyt nyertek, évi tizenöt—huszezer forintig menőt, aminek fejében azonban a tanszék majd felének betöltését át kellett engedni az államkormány kezébe. Ebből legújabbán az a humoros helyzet állott elő, hogy az állam a szerződéssel megállapított összegben a névérték szerint két—három pengő évi segélyt fizet egy-egy középiskolánknak s annak a két—három pengőnek az adásáért betölt öt tanszéket. Ám a szerződést felmondani alig áll módunkban, mert közben a tanárok valamennyijének megromlott fizetéséhez jelentős kiegészítő összeggel járult az állam s ha keveseljük a fenntartási államsegély összegét, majd ezt a másik, törvényben sehol sem biztosított segítséget találják elvenni tőlünk.

Éppen így megtörtént elemi iskoláink fenntartásának megkönnyebbitése, tanítóink javadalma egy részének az állam terhére átvállalásával. Ebben a tekintetében valóban égető sebet gyógyított az állami rendelkezés, mert a tanítói javadalmak sok helyt alig voltak javadalomnak mondhatók. Azonban nem tudom, nem jutott-e másnak is nem egyszer eszébe az a kérdés, hogy vajjon nem jobb lett volna-e úgy közép, mint alsó iskoláinknak egy részét inkább mindenestül átadni az államnak vagy községnek, magunknak csak a vallastanításról való intenzív gondoskodást tartva fenn, mint látszatra egyházi tisztviselőként szerepeltetni sok érdemes mellett egy sereg olyan embert, akit belső lelki kapcsolatok nem fűznek egyházunkhoz, s akit az egyetlen átérzett kötelék, a materiális, olyan nyilatkozatra indít, mely szerint a legszörnyűbb igazságtalanság, hogy az ő dolgába a pap és más egyházi ember beleszól, holott ő a fizetésének nagyobb részét az államtól kapja. S nem tudom, nem jutott-e másnak is eszébe az az aggodalom, hogy ha az államtól megszabott mértékű fizetésnek az államtól reánk kirótt hányada olyan magasra talál nőni, hogy iskolafenntartó egyházközségeink nem bírják el, és sok hercehurca után végül mégis kénytelenek lesznek az iskolafenntartás jogáról lemondani:

vajjon nem lett volna-e célszerűbb még sem csinálni állami támogatással az iskolát, mint sok baj, keserűség, torzalkodás és anyagi áldozat után végül is elveszíteni. Én nem teszem itt fel ezeket a kérdéseket, de hogy egyházunk helyzetéről és jövőjéről való töprengésem közben efféle kérdések bennem nem egyszer támadtak, azt el nem tagadhatom.

Azután sorban következett a lelkészi kongruatörvény. Ki hinné, ha tudja is, hogy még csak harminc esztendővel ezelőtt emeltetett papjaink fizetése a nyolcszáz forintos szintre s hogy eszerint harminc esztendővel ezelőtt még voltak kétszáz forintra, sőt ennél kevesebbre becsült évi jövedelemmel bíró papságaink, amelyeknek betöltői azért csudálatosan teljesítették hivatásokat, jeles hazafiakká nevelték gyermekeiket, haladtak elő a tudományban, sőt volt közöttük olyan is, aki maga nyomorúságos fizetéséből vagyont tudott gyűjteni, nem a maga, nem is a hozzátartozói, hanem valamely református egyházi intézmény, leginkább valamely kollégium számára. Akkor, mikor a lelkészi fizetés kiegészítéséről szóló törvényt megalkották, nem egy református paptól hallottam olyan nyilatkozatot, hogy már ezentúl minden igyekvő embernek némi vagyont kell gyűjtenie a papi pályán, mert hiszen eddig is meg lehetett élni, a tö blet tehát a vagyongyűjtés alapja fog lenni. Hiszen minden bizonnal drágult azóta a megélés és ha ma valaki pontosan azt az ezernyolcszáz pengő készpénzt kapja, ami a régi nyolcszáz forintnak hivatalosan megfelel, a szeg ny emberek közt sem lesz nagyon elől. Bizony a kongrua s a hozzájött családi és korpótlék együtt sem ér annyit, mint a régi, 150—200 forintra becsült, de természetben adott egyházi javadalom, s a kongrua előtti világban a jó papnak a megélhetéséről, akármilyen szegények voltak, gondoskodtak a hívei s — egyes nagyon szomorú esetektől eltekintve — nem engedték nélkülözni. De mihelyt né zét vették, hogy a pap máshonnan is kap fizetést, mint az eklézsiától, mindjárt arról kezdtek

beszélni, hogy hiszen tiszteletes uramnak amonnan is van elég jövedelme. Ezért van az, hogy azt a kongruából meggazdagodott református papot, akiről az 1898. évben beszéltek, még senki sem látta.

Sorrendben utolsó, de jelentőségében legkiválóbb lett volna az 1908-i rendeleten alapuló nagy segély, amely a két evangélikus egyháznak évi három millió korona dotációt biztosított s alapjául szolgált egyebek közt az adócsökkentési segélynek. Ha azt el tudjuk érni, hogy minimális egyházi adóval elláthatjuk egyházi közszükségleteinket, mintahogy a dolog kontemplálva volt, talán megvigasztalódhattunk volna minden más csalódásunk miatt, mert hiszen nyilvánvaló, hogy egyházi életünk belső tartalommal megtöltésének, a vallásos és erkölcsi élet kimélyítésének nagyon sokszor akadálya az egyházi adóra rászorultságunk és az egyházi adónak magas mértéke. Azonban emlékezhetünk: a fokozatos végrehajtás folytán az 1911. évben kapta meg a két evangéliomi egyház először a teljes három milliót s három esztendő múlva jött a világháború s vele a gazdasági leromlás. Aki valamennyire figyelemmel kíséri egyházi életünket, tudja, hogy nagyon sok, mondhatnám: a legtöbb helyen nagyon is felette van az egyházi adó annak a mértéknek, amely az adócsökkentési segély igénybevehetésének alapjául szolgál. Így aztán ezen az úton is, ahelyett, hogy javult volna a helyzetünk, számos esetben keserves viszálykodásra került új alkalom, ugyanis az adózó nép, mely ezelőtt, ha olykor békételenkedve is, beletörődött a magas adóba, most már sok helyt hallani sem akar a tíz százalékosnál magasabb summáról: azt hiszi, hogy a pap meg a kurátor valahogy elsinkófálják az amonnan jött pótlást. Vagyis az állami segítségnek itt sem lett meg az eredménye. Kivált hogy az adócsökkentési új országos törvény alapján a kormány felhatalmazást nyert arra, hogy az egyházi és kulturális adókat szükség szerint mérsékelhesse, ha a községi közegeknek az állami adó tíz százalékanál magasabb egyházi adót

nem kell behajtaniok, senki sem fogja kiírtani az egyháztagnok gondolatvilágából azt a feltevést, hogy a tíz százalékosnál magasabb adó jogtalan, mert ime egyéb adóval együtt nem hajtják be. Akkor pedig a lecsökkentett adócsökkentési segéllyel nem tudom mire megyünk.

Ez ellen a három millió koronás segély ellen sokszor hangzott el az a panasz, hogy pusztán kormányrendeleten, nem pedig törvényen alapul. Az is több ízben volt az egyenlő elbánás sérelmeként összehasonlítás tárgya, hogy az evangéliomi egyházak nemcsak fundáltan nem kapnak, de sehogysem kapnak tőkét, hanem csak évjáradékot. Ezt a panaszt akarta eloszlatni, vagy legalább mérsékelni gróf Apponyi Albert mint kultuszminiszter 1917-ben előterjesztett törvényjavaslatával, mely a két evangélikus egyház évjáradékát kétszáz millió korona tőke átengedésével váltotta volna meg. Jó szerencse, hogy ez a törvényjavaslat tárgyalás alá sem került. Ámbár stilszerűen illeszkedett volna be állami támogatásaink történetébe az is, hogy amint megkapjuk a végkielégítésünkre elégnék vélt nagy summát, pár esztendő múlva arra legyen elég, hogy vehessünk belőle a két egyház számára közösnek egy ócska falusi házat.

Az állam anyagi támogatásához kell számítani a földbirtok kedvezőbb megosztásáról szóló törvények ama rendelkezéseit is, amelyek szerint egyházközségek lelkészeik és tanítóik javadalmazására, valamint magasabb egyházi hatóságok is földbirtokjuttatásban részesíthetők. Hogy az egyházközségeknél, amelyek a juttatásban ellenérték mellett részesülnek, illetőleg azok javadalmazásainál lesz-e ennek a rendelkezésnek valami számottevő előnye, azt ma még alig lehet megállapítani. Ellenben azt már is tapasztaljuk, hogy ennek a földhöz juttatásnak is megvannak a maga vizályt okozó tövisei, egyrészt abban a vonatkozásban, hogy a föld vételárának letörlesztéséig a föld hozadéka nem a javadalmas ellátására fordíttatik, másrészt amiatt,

hogy az egyháztól fizetett vételárért adott földből származó jövedelemtöbbletet az állam a tanító fizetéskiegészítéséből levonni és ezzel a maga javára írni akarja.

Ami pedig a magasabb egyházi hatóságok részére történt földbirtokjuttatásokat illeti, bár ezek megváltási árát nem írták az egyházak terhére s így ezek állami adománynak tekinthetők, amelynek tehát e régi magyar közmondás szerint nem kell a fogát nézni, mégis ezek tekintetében vannak igen súlyos kifogásaim. Tudvalevő, hogy ezeket a földbirtokokat az evangéliomi egyházak püspöki javadalom céljára kaptak. Helyes, hiszen püspökeink, akiknek munkaja és felelőssége folyton növekvőben van és olykor már szinte emberfeletti erőfeszítést kíván, csakugyan lehetetlenül szerényen voltak javadalmazva, illő tehát, hogy nagy munkájuk és nagy felelősségük megfelelőbb elenértékében részesüljenek. Azonban a juttatásnak kizáróan a püspökség javadalmazására juttatása és egyedül ezek figyelembevételével adása mégsem volt helyes. Egészen elvi jelentőségű észrevétel, hogy a mi egyházalkotmányunk szerint a püspökség nem *jure divino* fennálló intézmény, mint a római katolikus egyházban, tehát esetleg meg is szüntethető. Nem mondom, hogy így lesz, nem is kívánom, de tegyük fel, hogy valamikor az egyház úgy találja, hogy a külföldi református egyházak legtöbbszörrel egyenlően rendezkedhetik be, ha nem lesz püspök, mi lesz a kimondottan püspöki javadalomra adott földdel? Ellenben máris gyakorlati jelentőségű volna a tulajdonos egyházkerületnek nem püspöki javadalomra korlátozással, hanem teljes joggal részeltetése két okból is. Egyrészt azért, mert akkor nem lehetett volna a népességben és ezzel a vállalt feladatokban való nagy különbözőséget annyira figyelmen kívül hagyni, mint ahogy történt. Isten ments, hogy sajnáljam ágostai hitvallású testvérenk öl, hogy ők is négy püspökség után éppúgy ötszáz holdjával kapták a földbirtokot, mint a mieink. Azonban az mégis nyilvánvaló,

hogy akkor, amikor a mi lélekszámunk több mint háromszorosa az övéknek, s van olyan egyházkerületünk, amely egymagában majd kétszer olyan népességű, mint az ágostai hitvallású egyház egésze, a sokkal több közfeladatot teljesítő nagyobb alakulatnak a kicsiségénél fogva is kevesebbet vállalható alakulattal egyenlő részeltetése nem jelent egyenlőséget. Másrészt meg arra is gondolni kell, hogy a juttatásnak püspöki javadalomra lekötése, a püspök javadalma, meg az egyház egyéb feladatainak — iskolai és jótékonyági téren — teljesíthetése közt igen nagy aránytalanságokat idézhet elő. A nagynépességű, tehát nagyon sok munkát adó szuperintendenciákban, vagy ahol a püspök már lakóhelyének különösen exponált volta miatt sok különös munkát is végez meg költségesebben is él, aránytalanságról senki sem fog beszélni. De a néhány egyházközségből álló superintendenciában, ahol az adminisztráció szinte átlátszóan egyszerű s a reprezentációs feladat is nagyon kevés, sok töviset rejthet még az új javadalom koszorúja. Mindentől eltekintve pedig: a püspöki javadalmak részeltetésével a magasabb egyházi hatóságaink körébe tartozó szükségleteink egy nagyon parányi hányada elégített ki, feladatainknak igen nagy és égetően sürgős része pedig érintetlenül maradt. Vagyis ime akkor, amikor egy kétségkívül messze időkre e határozó jelentőségű radikális reformba bekapcsolódtunk, amikor tehát az azzal járó kedvetlenségnek magunkra vételéért igyekeznünk kellett volna a magunk elveinek és céljainak megfelelő berendezkedést biztosítani, egy, hangsúlyozom, nagyon erősen és nagyon méltán érzett komoly szükséglet nem igazságos mértékű kielégítése érdekében ama bizonyos tál lencsét fogadtuk el.

Vagyis hát az állami támogatás miránk nézve sehol sem lett igazában eredménnyel járó. Sőt azt hiszem, anyagi erőnk sem növekedett vele. Aki figyelemmel kíséri egyházunk és intézményei anyagi helyzetét, tapasztalja, hogy híveink áldozat-

készsége meg az állam anyagi támogatása közt fordított arány van. Szinte természetes is ez. Mennél nagyobb az állami támogatás, annál magasabb az adó, annál kevesebbje marad tehát az egyháztagnak arra, hogy az egyháza javára adakozzék. A sok példa közül, amit ismerek, elég legyen csak a debreceni Kollégiumra hivatkoznom. Ez az 1849 után következő hatvan év alatt tudott berendezni a kívánalmaknak mindenben megfelelő gimnáziumot, szervezett tanítóképző-intézetet, kiépítette jogakadémiaját, erősítette theologiaját, berendezett új konviktust, mert hozzáfogni bölcsészeti fakultás és tanárképző létesítéséhez, minden állami támogatás nélkül, a maga erejéből és a hívek áldozatkészségéből. Most, hogy a tanárok ugyis megkapják a fizetést az állami kiegészítésből, hogy nem látják az egyeseken a szegénység nyomasztó súlyát, az adakozásra képesek is úgy gondolják, hogy nincs szükség az ő filléreikre, hiszen ugyis a felfokozott adókból ad kellő mértékkel az állam; és az államtól kiegészített fizetések korszakában a szűkebb körre összehúzódtott kollégium anyagi nehézségekkel küzd. Ha azokat az összegeket, amiket az állam a különböző vallásfelekezeteknek ad, az állami költségvetésből mind kitörölnék, egyetlen vallásfelekezet tagja sem adózna közvetetten más vallásfelekezet céljaira, s mindenkinek jelentékenyen kevesebb lenne az állami adója. Ha mi azt a különbözetet, amivel az állami adó csökken, a magunk egyháza híveitől a magunk egyháza céljára megkaphatjuk, bizonyára semmit sem veszítünk, még tán jobban is járunk. Az a kérdés, hogy ennek a megvalósítására képesek vagyunk-e. Ha nem, úgy arra kell törekednünk, hogy képesek legyünk.

Azt gondolom, ki kell szélesítenünk egyházpolitikánkat, mely jó néhány esztendő óta igen tiszteletreméltó következetességgel és a törvény hatalmas fundamentomára építetten sérelmeink felpanaszolásában és az 1848. 20. törvénycikk végrehajtásának követelésében határozódik meg. Azt hiszem, nem szabad itt megállanunk, és egyhá-

zunk felvirágoztatásának új útjait kell keresnünk. A sérelmeket, amelyek igen sok esetben csak egészen szűk körben mutatkoznak nagynak, fogadjuk az igazságból merített erő nyugalmaival s közülök csak azokat vigyük a nyilvánosság elé, melyek már valóban túl esnek az elviselhetőség határain. Az állami támogatás kérdésében pedig igyekezzünk minél előbb végleg leszámolni. Igyekezzünk kiírtani magunk közül azt az aggodalmat, mely szerint az állami támogatás fokozása vagy éppen elmaradása esetén nem remélhetnénk egyházunk számára virágzó életet. Az olyan vallást — mondja b. Eötvös József, — melynek a világi hatalom támaszára van szüksége, semmiféle államhatalom nem tarthatja fenn s a vallásnak az állam által minden támogatása, mely a vallás elveinek tiszteletén túl terjed, csak gyöngítheti azt a befolyást, melyet a vallás az emberek kedélyére gyakorol. Igyekezzünk meggyőzni önmagunkat és híveinket arról, hogy az állami támogatás elmaradása, amennyire talán valamivel anyagiakban szegényebbé, legalább annyira, de tán sokkal nagyobb mértékben lelkiekben erősebbé, bensőbbé, mélyebbé tenné egyházunk életét. Számot vetve azzal, hogy az általános fejlődés nem az egyházak állami támogatása, hanem a meglevő támogatásoknak is megszüntetése felé halad, amint a jó keresztyén ember minden este lefekvés előtt úgy igyekszik tisztában lenni lelkiismeretével, mintha másnap reggel már nem ébredne fel, mi is igyekezzünk úgy megszilárdítani egyházunk életének belső anyagi alapjait, mintha már a következő évben semmit sem kapnánk az államtól. Végül ez odamegy ki, hogy vegyük revízió alá terveinket és csak olyan intézmények alkotására igyekezzünk, amelyeket a magunk erejéből, az állam támogatása nélkül is fenn tudunk tartani. Sőt vegyük revízió alá meglevő intézményeinket is, vajjon fenntartásuk elengedhetetlenül odatartozik-e egyházunk legszorosabb céljai, az ígéhirdetés, tanítás, erkölcsök tisztán tartása és szegények gondozása közé. De még az ezen célok alá sorolt

intézményeink felett is tartsunk szemlét atekintetben, vajjon olyan tanítás-e, vajjon olyan javítás-e a feladata, amelynek végzését egyházunk a maga lelki értékeinek sérelme nélkül másnak át nem engedheti. Inkább egy kicsit húzódjunk össze, de mindenünket, amink van, a magunk erejére igyekezzünk építeni, mert az, ami az államhatalom tetszésétől függhet — nem hiába kapta a római katolikus egyház szóhasználatában a temporale nevet — valóban csak idő szerint való.

Azonban igényeink legnagyobb lefokozása és takarékoságunk legnagyobb kifejtése mellett is lehet-e remény arra, hogy ami nagy részt sze ény híveink anyagi erejére utaltan a kor kívánalmainak megfelelő szinten tarthassuk egyházunk intézményeit? Lehet. A tapasztalat azt mutatja, hogy a jó pap, ha megtalálta a neki megfelelő helyet, csodával határos eredményeket érhet el, nemcsak a hitélet ébrentartása és kimélyítése, hanem még az anyagi erők talpra állítása és az adakozási kedv felébresztése tekintetében is. Azért azt gondolom, legfontosabb feladatunk papjaink lehető legjobb képzését és minden papnak az őt megillető helyre jutását biztosítani. A jó pap nevel aztán maga mellé munkatársakat és ujja alakítja egész egyházi életünket. Ide kell tehát fordítanunk szellemi és anyagi erőnk legjavát. Ennek a kérdésnek a jól megoldása hozza majd magával az államhoz való viszonyunk nagy kérdésének helyes megoldását.

